

22. НГАБ. – Фонд КМФ – 18. – Воп. 1. – Спр. 106. Прывілеі, пажалаванні і дэкрэты.
 23. НГАБ. – Фонд КМФ – 18. – Воп. 1. – Спр. 123. Прывілеі, пажалаванні, пацвярджэнні.
 24. НГАБ. – Фонд КМФ – 18. – Воп. 1. – Спр. 152. Кніга меншай канцылярый ВКЛ.

SUMMARY

The article studies the problem of folding local self-government systems in Mogilev and Orsha, based on Magdeburg Rights. The author analyzes the privileges of Mogilev, Orsha, which reflect the principles of creation and functioning of self-government institutions. Conclusions are made about the development of spe-

cial self-government system in Belarusian by the Dnieper region, the characteristic features of which were two-stage elections of the city authorities and the court: first, the electoral college of the 24-man, and then bailiffs, counselors and assessors. As a rule, there was a three-shift magistrate. Vogt and the city council joint courts acted. Vogt and an elected landvogt could not consider the legal issues without the other members of the city council participation. Official posts of sotnik and desyatnik were preserved. The resolutions of urban communities so called «willkur» made legal basis of the self-government and were not only royal privilege.

Паступіў у рэдакцыю 19.10.2011 г.

УДК 94(476.5+476.1+476.4)«1903»

А.А. Падарожняя,

аспірант кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ

СТВАРЭННЕ ОРГАНАЎ КІРАВАННЯ МЯСЦОВАЙ ЗЕМСКАЙ ГАСПАДАРКАЙ У ВІЦЕБСКАЙ, МІНСКАЙ І МАГІЛЁўСКАЙ ГУБЕРНЯХ НА ПАДСТАВЕ «ПАЛАЖЭННЯ» 1903 г.

Праблема арганізацыі органаў мясцовага дзяржаўнага кіравання земскай гаспадаркай у Беларусі ў пачатку ХХ ст. стала прадметам спецыяльнага вывучэння ў айчынай гістарычнай навукі толькі ў апошні час. Асобныя звесткі па гэтай праблеме ўтрымліваюць працы дарэвалюцыйных даследчыкаў У.Д. Кузьмін, Караваева, Г.І. Свянціцкага і інш. [1 – 2] Нягледзячы на тое, што іх працы заснаваны на значным фактычным матэрыяле, яны носяць апісальна-юрыдычны характар. У савецкі час гісторыкі В.В. Сарокіна, З.Е. Абезгаўс, Л.П. Ліпінскі закраналі пытанне мясцовага земскага кіравання ў Беларусі часткова ці, галоўным чынам, у межах абагульненых тэм, звязаных з класовай барацьбой у пачатку ХХ ст. [3] У сучаснай беларускай гістарыяграфіі праблемы ўзнікнення і важнейшыя аспекты дзейнасці органаў кіравання земскай гаспадаркай Беларусі распрацоўваюць В.П. Слабажанін і С.А. Талмачова [4–5].

Адмена прыгоннага права, падрыхтоўка і правядзенне шэрагу ліберальных рэформ 1860–1870-х гг. патрабавалі ад урада пераўтварэння структуры органаў мясцовага дзяржаўнага кіравання, у тым ліку ўстаноў па кіраванні земскай гаспадаркай. З 1864 г. на тэрыторыі Расійскай імперыі праводзілася земская рэформа. Аднак актыўны ўдзел мясцовых дваран-католикаў у паўстанні 1863–1864 гг. прымусіў уладу адхіліць думку аб увядзенні выбарчых устаноў, не дапусціць удзелу мясцовага дваранства ў органах кіравання і ўвогуле пакінуць за дзяржаўнымі ўстановамі пытанні мясцовай гаспадаркі.

Адсутнасць эфектыўнай арганізацыі органаў кіравання земскай гаспадаркай, пераклад на мясцовае сялянскае насельніцтва выдаткаў на яе падтрыманне прывялі да збяднення, нізкага

матэрыяльнага забеспячэння і развіцця медыцынскай і вучэбнай частак. У канцы ХІХ ст., па сведчанні магилёўскага губернатара, «пры існуючай арганізацыі земскай гаспадаркі, немагчымы былі ніякія спробы палепшыць эканамічнае становішча... насельніцтва» (А.П. – падкрэслена ў тэксце) [6, л. 4]. Новыя эканамічныя і палітычныя ўмовы, з якімі сутыкнулася Расійская імперыя ў пачатку ХХ ст., паказалі неабходнасць рэарганізацыі мясцовага кіравання гаспадаркай.

Пытанне аб стварэнні земскіх устаноў у заходніх губернях на ўрадавым узроўні абмяркоўвалася яшчэ ў канцы ХІХ в. Прапановы міністрам унутраных спраў І.Л. Гарамыкіным у 1898 г. праект рэформы не планаваў уводзіць паўнапраўныя земскія ўстановы ў краі. Ён меркаваў перагледзець арганізацыю дзяржаўных устаноў па вядзенні земскай гаспадаркі. Праект улічваў асаблівасці фінансава-падатковай сістэмы беларуска-літоўскіх губерняў, звязаныя з тым, што ў іх адсутнічала дзяленне павіннасцей і збораў па паветах – яно канцэнтравалася ў губернскім цэнтры. Таму падчас выпрацоўкі праекта земскіх устаноў для заходніх губерняў І.Л. Гарамыкін прапанаваў лічыць адзінкай самакіравання губерню (у той час як для ўнутраных губерняў такой адзінкай быў павет) [1, с. 20]. Гэта прапанова выклікала шэраг пратэстаў, у якіх адзначаліся працягласць губернскай тэрыторыі, геаграфічныя і дэмаграфічныя адрозненні паветаў.

У пачатку ХХ ст. новы міністр унутраных спраў Д.С. Сіпягін звярнуўся да праекта І.Л. Гарамыкіна. 22 жніўня 1901 г. ён накіраваў законапраект у Дзяржаўны савет, у якім абгрунтаваў правядзенне рэформы земскай гаспадаркі ў заходніх губернях і прапанаваў ства-

рыць сістэму бюракратычных органаў, якія б дзейнічалі на пачатках грамадскіх устаноў. На думку міністра, гэта сістэма з'яўлялася б арганізацыяй больш прыстасаванай для вядзенне земскай справы ў заходніх няземскіх губернях. Асноўнымі мэтамі праекта ставіліся канцэнтраванне кіравання на беларускіх землях у губернскім цэнтры і пераадоленне хібаў мясцовай сістэмы ўлады.

Д.С. Сіпягін адзначаў, што палітычныя ўмовы Заходняга краю не дазвалялі ўводзіць у ім земскае самакіраванне, таму загадванне земскай справай пакідалася за агульнай губернскай і цэнтральнай адміністрацыямі, у руках губернатара, міністраў унутраных спраў і часткова фінансаў. Міністр прапаноўваў рэфармаваць падначаленыя губернатару ўстановы і змяніць парадак дзейнасці ўсіх мясцовых органаў дзяржаўнай улады [1, с. 10]. Справа у тым, што ў адрозненне ад падатковай сістэмы унутраных губерняў, дзе адзінкі гаспадарання размяркоўваліся на ўзроўнях паветаў і губерняў, тут сістэма падатковага ўладкавання канцэнтравалася ў губернскім цэнтры, і перадача новым органам мясцовай улады па земскай гаспадаркі часткі гэтых функцый магла прывесці да паслаблення ўлады губернатара. Пры немагчымасці актыўнай дзейнасці ён ператвараўся з органа кіравання ў орган нагляду. Між тым, заканадаўства з 1880-х гг. хілілася да канцэнтрацыі ў руках губернатара найбольшай улады і частковай перадачы функцый кіравання з цэнтральных органаў у рукі губернскай адміністрацыі.

З канца 1901 да лютага 1903 г. праект разглядаўся на пасяджэннях Аб'яднаных дэпартаментнаў законаў, грамадскіх і духоўных спраў, Дзяржаўнай эканоміі і прамысловасці, навук і гандлю [7, с. 3]. Адначасова на мясцовым узроўні распачалі сваю дзейнасць мясцовыя камітэты створанай у 1902 г. Асобай нарады аб патрэбах сельскагаспадарчай прамысловасці, многія з якіх выказалі думку аб неабходнасці ўвядзення земскіх устаноў у Беларусі [5, с. 311].

У выніку былі разгледжаны рашэнні дзяржаўнай камісіі і матэрыялы мясцовых нарад. На Агульным пасяджэнні Дзяржаўнага савета 2 красавіка 1903 г. Мікалай II зацвердзіў праект пад назвай «Палажэнне аб кіраванні земскай гаспадаркай у губернях Віленскай, Віцебскай, Валынскай, Гродзенскай, Кіеўскай, Ковенскай, Мінскай, Магілёўскай і Падольскай» [8]. Яго дзеянне было вырашана распаўсюдзіць на працягу 1903 г. толькі на Віцебскую, Мінскую і Магілёўскую губерні. На месцах ствараліся губернскія і павятовыя камітэты і ўправы па справах земскай гаспадаркі. Сістэма кіравання земскай гаспадаркай у Віленскай і Гродзенскай губернях заставалася без змен.

Губернскаму камітэту па справах земскай гаспадаркай на чале з губернатарам надавалася распарадчая ўлада па справах кіравання. У яго склад увайшлі асноўныя службовыя асо-

бы губерні – губернскі і павятовыя прадвадзіцелі дваранства, віцэ-губернатар, старшыні казённай палаты і ўпраўлення земляробства і дзяржаўных маёмасцей, прадстаўнік удзельнага ведамства, неадменныя члены губернскіх па гарадскіх і па сялянскіх справах прысутнасцей, старшыня і члены губернскай управы па справах земскай гаспадаркі, гарадскі галава губернскага горада і земскія галосныя (па рашэнні міністра ўнутраных спраў ад 2 ад 5 ад кожнага павета).

Як і ўсе адміністрацыйныя прысутнасці, губернскі камітэт дзейнічаў пастаянна. Ён збіраўся на штогадовыя і звычайныя з'езды. Першыя склікаліся адзін раз на год, не пазней 1 верасня, а другія – пры неабходнасці. На штогадовых з'ездах разглядаліся раскладкі натуральных павіннасцей і стварэнне асобых капіталаў, правяраліся дзеянні і справаздачы губернскай управы, абмяркоўваліся праекты земскіх каштарысаў і планы дарожнага будаўніцтва, вызначаўся памер утрымання службовых асоб і г. д. На звычайных з'ездах разглядаліся бягучыя справы, якія патрабавалі хуткага вырашэння. Для адкрыцця штогадовых і звычайных з'ездаў патрабавалася прысутнасць не менш за палову земскіх галосных. У выпадку, калі прыезджала менш паловы, прызначаўся другі сход і пачынаў працу, незалежна ад колькасці прыбыўшых галосных.

Рашэнні камітэта прымаліся большасцю галасоў, аднак, згодна з Палажэннем 1903 г., губернатар як старшыня камітэта мог прыпыніць рашэнне і перадаць справу на разгляд міністру ўнутраных спраў (арт. 43). На практыцы ўся распарадчая ўлада па кіраванні земскай гаспадаркай належыла губернатару, а не губернскаму камітэту, які па сваёй сутнасці з'яўляўся дарадчым органам пры губернатары. Абсалютнай уладзе губернатара падпарадкоўвалася і губернская ўправа. Ён атрымаў права, згодна з арт. 63, перадаваць губернскаму камітэту паступіўшыя да яго скаргі на ўправу ці вырашаць іх асабістай уладай. Атрымоўвалася парадаксальная сітуацыя – скаргі на пастановы камітэта, зацверджаныя губернатарам, перадаваліся на разгляд самому губернатару.

Фактычнай улады былі пазбаўлены і павятовыя камітэты па земскай гаспадарцы. Яны падпарадкоўваліся губернскаму камітэту і па сутнасці з'яўляліся падрыхтоўчымі камісіямі спраў аб будучых выдатках у павеце і праектаў раскладак натуральных земскіх павіннасцей, якія затым абмяркоўваліся ў губернскім камітэце. Камітэты збіраліся на чале з павятовым прадвадзіцелем дваранства з земскіх галосных, павятовых інспектараў і спраўніка, мясцовых прадстаўнікоў ведамстваў удзельнага і дзяржаўных маёмасцей, інжынера па дарожнай частцы, гарадскога галавы ці старасты, неадменных членаў павятовай управы па справах земскай гаспадаркі і з валасных старшыняў (ад 2 да 5 чал па рашэнні губернатара).

цэнз быў крытэрыем, па якім закон аб'ядноўваў насельніцтва ў адзінку, якая мела права на самакіраванне і самаабкладанне.

Як падкрэслівалася, у адрозненне ад унутраных губерняў, земскія галосныя беларускіх губерняў не выбіраліся, а прызначаліся. Уладам патрабавалася, каб галосныя па прызначэнні валодалі не толькі інфармаванасцю, але і незалежнацю думкі. Закон лічыў іх удзел у губернскім камітэце настолькі неабходным, што абумоўліваў адкрыццё штогадовага сходу, а ў больш значных выпадках і звычайнага, іх яўкай у ліку не менш паловы, не ўлічваючы іншых членаў. Яны былі патрэбны для таго, каб органы, якім даручалася заведванне мясцовай гаспадаркай – губернатар і міністр унутраных спраў, – маглі прымаць рашэнні не на падставе агульных папер, а з улікам сведчанняў мясцовых абывацеляў. Сведчанне гэта мела каштоўнасць, калі давалася свабодна і сумленна. Галосны па прызначэнні павінен быў валодаць здольнасцю ўмела і настойліва праводзіць сваю думку, інакш страчваўся сэнс інстытута.

Акрамя таго, Палажэнне 1903 г. стварыла павятовыя ацэначныя камісіі для абкладання земскім зборам нерухомага маёмасці. У склад камісій уваходзіла ад 4 да 6 асоб, прызначаных губернатарам, па прадстаўленні старшыні казённай палаты, з прадстаўнікоў прыватнага і сялянскага землеўладання, а таксама ўладальнікаў фабрык, заводаў і іншых гандлёва-прамысловых прадпрыемстваў. Яны карысталіся правам голасу пры вырашэнні пытанняў (арт. 70). Для адкрыцця пасяджэнняў камісіі патрабавалася прысутнасць не менш трох членаў, з якіх адзін павінен належыць да ліку плацельшчыкаў земскага збору.

Неабходна адзначыць, што паралельна з дзейнасцю новых органаў у губернях і павятах працягвалі дзейнічаць распарадчыя камітэты, якія з 1875 г. з'яўляліся выканаўчымі органамі і збіралі падаткі па губернскіх, мясцовых, асабістых і земскіх павіннасцях. За імі захавалася частка функцый па земскай гаспадарцы, і яны распараджаліся атрыманымі сродкамі па ўтрыманні мастоў, дарог, па кватэрным ўпарадкаванні войскаў, пабудове і рамонтзе будынкаў і інш. [9, с. 156–157]. Частка земскіх функцый – заведванне грамадскім апекаваннем, медыцынскай часткай, дарожнай справай і інш. – канцэнтравалася ў падначаленым губернатару губернскім праўленні. Акрамя таго, для назірання за дзейнасцю новых органаў і выканання даручэнняў, акрамя вучэбных спраў, міністрам унутраных спраў прызначаліся асобыя папячыцелі тэрмінам на 3 гады (арт. 33).

Такім чынам, Палажэнне 1903 г. стварыла асобую сістэму органаў кіравання мясцовай гаспадаркай, якім надаваліся функцыі земскіх устаноў. Істотнае адрозненне гэтых устаноў заключалася ў тым, што ў Беларусі замест выбарчага

губернскага і павятовага земскіх сходаў і адпаведных упраў губерскія і павятовыя камітэты (распарадчыя органы) і земскія ўправы (выканаўчыя органы) ствараліся на падставе прызначэння іх асобага складу з ліку галоўных службовых асоб губерні і паветаў.

Палажэнне 1903 г. не ўводзіла самакіравання ў Беларусі. У руках губернатара, міністра ўнутраных спраў і па каштарысных пытаннях міністра фінансаў знаходзілася кіраванне земскай гаспадаркай. Такая сістэма абумовіла некаторыя абмежаванні ў кампетэнцыі новых органаў па справах земскай гаспадаркі – права вызначэння прадметаў выдаткаў, часткова памер абкладання і спосаб правядзення гаспадарчых аперацый належыла не ўстановам новага тыпу, а казённаму ўпраўленню.

Абмежаванасць дзейнасці і распаўсюджвання новых устаноў па справах земскай гаспадаркі выклікалі актыўнае абмеркаванне пытання аб ўвядзенні земскага самакіравання на ўсёй тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў. Ужо ў верасні 1905 г. віленскі генерал-губернатар А.А. Фрэзэ склікаў у Вільні нараду, дзе адзінагалосна было прынята рашэнне аб увядзенні ў паўночна-заходніх губернях земскіх устаноў па Палажэнні 1864 г. Матэрыялы і рашэнні нарады былі пакладзены ў аснову запискі ад 25 лістапада 1905 г., якую А.А. Фрэзэ прадставіў міністру ўнутраных спраў [2, с. 2–3]. Аднак падчас абмеркаванняў на вышэйшым узроўні пытання аб увядзенні земскіх устаноў у беларуска-літоўскіх губернях пераважылі палітычныя, этнічныя і рэлігійныя меркаванні над эканамічнай неабходнасцю. Вырашэнне праблемы зацягвалася, і толькі на падставе Палажэння 14 сакавіка 1911 г. земскія ўстановы былі ўведзены толькі ў Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Кузьмін-Караваев, В.Д. Управление земским хозяйством в девяти западных губерниях / В.Д. Кузьмин-Караваев – СПб.: Типография акц. общ. «Слово», 1904. – 68 с.
2. Свенцицкий, Г.И. По законопроекту о введении земств в шести губерниях белорусских и Юго-Западного края / Г.И. Свенцицкий. – СПб., 1910. – 35 с.
3. Сорокина, В.В. Политика русского самодержавия в отношении западных земств / В.В. Сорокина // Правоведение. – 1979. – № 1. – С. 70–76; Абезгауз, З.Е. Рабочий класс Белоруссии в начале XX в. (1900–1913) / З.Е. Абезгауз. – Минск: Наука и техника, 1977. – 168 с.; Липинский, Л.П. Классовая борьба в белорусской деревне. 1907–1914 / Л.П. Липинский. – Минск: Изд-во БГУ, 1981. – 76 с.
4. Слобожанин, В.П. Земское самоуправление в Беларуси (1905–1917 гг.) / под науч. ред. акад. П.Г. Игнатенко и В.П. Изотко / В.П. Слобожанин. – Минск: ИООО «Право и экономика», 2003. – 168 с.
5. Талмачова, С.А. Перадумовы ўвядзення ў 1903 г. «Палажэння аб земскай гаспадарцы» ў Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губернях / С.А. Талмачова // Европа: актуальныя праблемы этнокультуры: материалы Междунар. науч.-теорет. конф., г. Минск, 28 апр. 2010 г. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка; редкол. В.В. Тугай (отв. ред.) [и др.]. – Минск: БГПУ, 2010. – С. 310–312.
6. Дело с копией всеподданнейшего отчета о состоянии Могилевской губернии за 1894 г. // Расійскі дзяржаўны гіста-

рычны архіў у г. Санкт-Пецярбургу. – Фонд 1284. – Воп. 22. – 1895 г. – Спр. 151. – 246 л.

7. Высочайше Утвержденное мнение Госсювета о преобразовании учреждений, ведающих дела земского хозяйства в девяти западных губерниях: Виленской, Витебской, Волынской, Гродненской, Киевской, Ковенской, Минской, Могилевской и Подольской. – СПб.: Типо-лит. «Труд и Польза», 1903. – 67 с.
8. Высочайше утвержденное 2 апреля 1903 г. Положение об управлении земским хозяйством в губерниях Виленской, Витебской, Волынской, Гродненской, Киевской, Ковенской, Минской, Могилевской и Подольской // ПСЗРИ. – Собр. 3-е. – Т. 23. – Отд. 1. – № 22757.
9. Минская губерния: государственные, религиозные и общественные учреждения (1793–1917) / сост. Т.Е. Леонтьева. – Минск: БелНИИДАД, 2006. – 392 с.

SUMMARY

This article analyzes the legal-structural features of local governor system in the local economy of the Belarusian provinces as a result of introduction of the Provision 1903.

The author concludes that the Belarusian provinces created a special system of controls of local economy, in which the positions were appointed by the principal employees of the Provincial and County Administration, and the practical management of all zemstvo was in the jurisdiction of the Governor and the Minister for Internal Affairs and partially of Finance Minister.

Паступіў у рэдакцыю 04.04.2012 г.

УДК 94(476)«1772/1864»

С.В. Мазанік,

аспірант кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ

ПАЛІТЫКА ЦАРЫЗМУ Ў АДНОСІНАХ ДА ВОЛЬНЫХ ЛЮДЗЕЙ БЕЛАРУСІ (1772–1864 гг.)

Сацыяльная катэгорыя «вольныя людзі» ў Беларусі ніколі не разглядалася як аб'ект спецыяльнага даследавання. Працы даследавальчых гісторыкаў ўтрымліваюць толькі кароткія характарыстыкі гэтай катэгорыі сельскага насельніцтва. Гэта ў першую чаргу працы В.І. Вешнякова [3] і П.Н. Жуковіча [4], у якіх прыводзяцца даныя аб колькасці вольных людзей у Беларусі, іх складзе і занятках, вызначаны асноўныя напрамкі ўрадавай палітыкі ў дачыненні да іх. Праблема ўзаемаадносін памешчыкаў і вольных людзей на аснове сялянскіх сэрвітутаў разглядаецца ў працы К.Г. Абрамава [1].

У савецкі перыяд праблема вольных людзей Беларусі часта закраналася пры разглядзе іншых тэм, звязаных з сельскай гаспадаркай і сялянскім пытаннем. У прыватнасці, у працы М.М. Улашчыка «Предпосылки крестьянской реформы 1861 г. в Литве и Западной Белорусии» значная ўвага нададзена запрыгоньванню вольных людзей памешчыкамі і «разбору», які рушыў за гэтым [27]. Разглядаючы праблему «разбору» вольных людзей, М.М. Улашчык і У.І. Неўпокоеў вылучаюць фінансавую зацікаўленасць царызму ў іх вызваленні ад прыгоннай залежнасці [9, с. 392, 27, 82].

На сучасным этапе развіцця айчынай гістарычнай навукі праблемы сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі XIX ст. карыстаюцца папулярнасцю. У сувязі з гэтым далейшае асвятленне атрымала палітыка царызму ў дачыненні да вольных людзей. Вялікая ўвага нададзена ўніфікацыі катэгорыі вольных людзей з традыцыйным сельскім насельніцтвам у працы В.А. Сосна [26]. М.В. Ключынскі прааналізаваў становішча вольных людзей у другой трэці XIX ст. [6]. Дынаміка колькасці воль-

ных людзей у першай палове XIX ст. утрымліваецца ў працы А.М. Лютага [8].

Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай, 20 кастрычніка 1783 г. царызм пацвердзіў правы вольных людзей, дазволіўшы абраць любы пад жыцця, акрамя запісу ў прыгонныя [17]. Пасля другога падзелу мінскі генерал-губернатар Т.І. Тутолмін абмежаваў пераходы вольных людзей, але пацвердзіў іх свабоднае становішча. Пасля ўказа 23 чэрвеня 1794 г. аб генеральнай рэвізіі, Т.І. Тутолмін падзяліў вольных людзей на наступныя разрады:

1. Вольныя людзі, якія пражывалі на казённых або ўладальніцкіх землях.
2. Неаселья вольныя людзі, служачыя ў памешчыкаў.
3. Неаселья вольныя людзі, якія жывуць па дамове ў духоўных асоб, мяшчан і аселях пасялян.
4. Іншаземцы, якія не маюць пастаяннага жыхарства.

Дадзеныя разрады вольных людзей патрабавалася запісваць у рэвізскія казкі асобна, з указаннем эканамічных і іншых асаблівасцей іх становішча. Пры гэтым адзначалася: «што яны ёсць людзі вольныя і знаходзяцца на землях казённых або ўладальніцкіх па ўмовах».

Сярод агульнай масы вольных людзей генерал-губернатар Т.І. Тутолмін асобна вылучаў зямлян, старавераў, майстравых людзей, татараў, менаністаў і цыганоў. Зямяне («яны ёсць людзі вольныя») жылі на землях уладальнікаў. Па інвентарах яны не адбывалі паншчыну, а плацілі чынш, але часцей за ўсё ўносілі ўладальніку чынш прадуктамі і адбывалі некаторыя павіннасці [4, с. 153].

Стараабрадцы («россияне, известные здесь под именем пилюпонов») жылі на казённых і